

Aproximació al TEATRE de SALVADOR ESPRIU

*... I prego al selecte
d'amainar gatzara, car la
representació comença...¹*

Francesc Perelló Felani

Tot i que Salvador Espriu no és considerat un home de teatre, no hi ha dubte que és una peça rellevant en la represa escènica catalana després de la guerra civil. Quan comença la dictadura, el panorama teatral és força desolador: es prohibeix el teatre professional en català, molts de dramaturgs s'exilien i també es prohibeix la traducció d'obres estrangeres al català. Els melodrames i les comèdies costumistes són les obres que es representen en els escenaris comercials,

unes obres gens ni mica compromeses amb el context polític i social d'aquella època. I és dins aquest context, durant els anys de postguerra, que una sèrie d'autors s'esforcen per canviar aquesta situació, ja que consideren que el teatre ha de ser una eina de dinamització i conscienciació social. Joan Oliver (Pere Quart) esdevé una figura destacada d'aquests convulsos anys, així com també hi té un paper fonamental l'Agrupació Dramàtica de Barcelona (ADB). A partir del 1960, Espriu es converteix en un dels grans referents de l'anomenat teatre indepen-

dent, el teatre més renovador del moment. El fet que condiciona la seva trajectòria literària és la guerra civil. De fet, com bé apunta Joan Fuster, dues de les seves obres teatrals (*Antígona* i *Primera història d'Esther*) s'inspiren en l'horror i en la condemna de la lluita fratrificada. L'obra teatral de Salvador Espriu, com succeeix també amb la narrativa (*Ariadna al laberint grotesc*) i la poesia (*Les cançons d'Ariadna*), ens remet als grans mites i llegendes. Molts escriptors s'hi han inspirat i ell no n'és una excepció. Encara que les seves peces fonamentals són *Antígona* i

Primera història d'Esther, en aquest article també farem referència a altres obres teatrals que va escriure i a alguns muntatges inspirats en la seva narrativa i poesia que diversos directors han escenificat.

EL MITE DE FEDRA

Malgrat que molt sovint no s'hi fa gaire referència, la seva primera experiència amb l'escriptura teatral té lloc l'any 1936. És quan tradueix al català la tragèdia *Fedra*, escrita en castellà pel seu amic Llorenç Villalonga. Publicada després de fer-ne una revisió el 1955 dins la

¹ Salvador Espriu (1990): *Primera història d'Esther*, dins *Obres completes* (volum V. Teatre). Edició a cura de Francesc Vallverdú (Barcelona, Edicions 62), pàg. 78.

col·lecció Raixa de l'Editorial Moll, el mateix Espriu conta com aquesta traducció el va ajudar a evadir-se d'una realitat difícil: "Vaig escriure aquesta lliure versió de *Fedra*, l'admirable peça teatral de Llorenç Villalonga, realitzada per ell originàriament en castellà, pel novembre de l'any 1936, en unes circumstàncies molt tràgiques per a tots nosaltres. El treball em va distreure i m'ajudà a passar unes quantes hores d'aquells allunyats dies, tan plens d'una immensa tristesa i de tota mena de perills. Mai no s'esborrarà del meu record el benefici d'oblit i de calma que em reportà la meua feina, i sempre he de mirar aquesta obra amb una estimació particular." ²

Molt més endavant va escriure en tres dies, a instàncies de Núria Espert, *Una altra Fedra, si us plau*. Va ser publicada el 1978 per Edicions 62 i estrenada el 24 de febrer d'aquest mateix any en el Teatre Municipal de Girona sota la direcció de Fabià Puigserver i Lluís Pasqual. Protagonitzada per l'esmentada actriu, Espriu de

nou recrea el mite de Fedra. Centra la seva recreació més en la figura de Teseu que no pas en la de Fedra, i fa desaparèixer els assassinats i els suïcidis. Les crítiques deixaren en mal lloc aquesta obra.

ANTÍGONA

Entre l'1 i el 8 de març de 1939 Espriu redacta *Antígona*, per tant anterior a la més famosa *Antigone* de Jean Anouilh. La versió espriuana no es publica fins al 1955 juntament amb la traducció ja esmentada de *Fedra*. Entre el 1963 i el 1964 la refà, fet habitual en ell, i com a novetats hi introdueix el personatge del Lúcid Conseller i alguns parlaments nous. Aquesta nova versió surt a la llum el 1969 de la mà d'Edicions 62. En la introducció fèiem esment a la importància de l'Agrupació Dramàtica de Barcelona, que tot i no ser un grup professional va significar el primer intent seriós de la postguerra per incorporar els nous corrents del teatre europeu a l'escena catalana. Al marge de donar a conèixer Bertold Brecht, Jean Anouilh o Eugène Ionesco, entre d'altres, estrenà obres de Joan Oliver, Manuel de Pedrolo, Joan Brossa, Baltasar Porcel i Salvador Espriu, de qui estrenaren sota la direcció de Frederic Roda l'obra que ens ocupa (24 de març de 1958, Teatre Candilejas de Barcelona).

La versió espriuana inclou dues de les seves preocupacions fonamentals: el rebuig a la guerra civil i la compassió pels vençuts. La lluita entre dos germans,

Polinices i Etèocles, simbolitza la guerra civil. Aquesta lluita provoca una sèrie de danys col·laterals o conseqüències nefastes per a la família dels labdàcides, que s'acaba extingint, i per a la ciutat de Tebes, que cau en mans del tirà Creont, personatge que ens remet al dictador Francisco Franco. El personatge d'Antígona encarna la rebel·lia enfront de l'ordre establert quan aquest viola les lleis morals. Condemna la guerra entre germans i exigeix igual tracte per als morts d'ambdós bàndols.

PRIMERA HISTÒRIA D'ESTHER

Com ja succeeix amb *Antígona*, ens tornam a trobar amb una altra obra

lligada a les conseqüències de la guerra civil. Espriu utilitza el mite bíblic d'Esther per vincular-lo a la realitat catalana del moment i a la seva infantesa, és a dir, al món d'Arenys. Allò que sobretot es destaca de *Primera història d'Esther* és l'ús que l'autor fa de la llengua, una llengua en aquells anys minoritzada per raons polítiques. De fet, el mateix Espriu, quan parlava d'aquesta obra, afirmava que havia volgut fer una espècie d'exèquies de la llengua catalana. Amb una mescla de llenguatge intel·lectual i popular, hi trobam un gran nombre de paraules poc freqüents que quan les llegeixes et porten irremediablement a consultar el diccionari. Serveixi de mostra

² Salvador Espriu (1990): *Fedra, dins Obres completes* (volum V. Teatre). Edició a cura de Francesc Vallverdú (Barcelona, Edicions 62), pàg. 215.

aquest diàleg entre Bigtan, el rei de Pèrsia i Memucan:

BIGTAN

Apoteòtic!
Aquest mot exòtic
em torna neuròtic,
prostàtic, cianòtic,
elefantiàtic,
penibètic, tític,
i àdhucapoplèctic
i arterioscleròtic.

REI

La son ja no agafo,
ni prenent hipnòtic,
excitat en veure'm
tan apoteòtic.

MEMUCAN

Oh senyor despòtic,
fel·loplàstic, mític!
El vil fang demòtic
et saluda extàtic,
mefític, luètic.³

Editada el 1948, els responsables de l'Editorial Aymà hi afegiren un escrit per tranquil·litzar la censura perquè hi havia al·lusions polítiques i socials: "... es una obra dramática de gran calidad, aunque de escaso público lector, tanto por su carácter como por el léxico complicado en que está escrita, y además también porque el género teatral cuenta siempre con un número muy reducido de sus lectores. La lectura, por este motivo, sería sólo de 500 ejemplares".⁴ L'Agrupació Dramàtica de Barcelona, que com ja hem comentat també li estrenaria *Antígona*, la va estrenar al Palau de la Música Catalana el 13 de març de 1957, amb direcció de Jordi Sarsanedas. Altres directors, entre els quals Frederic Roda, Ricard Salvat (hi participà el ja desaparegut actor mallorquí Biel Moll), Lluís Pasqual i Oriol Broggi

(amb la participació de l'actriu mallorquina Caterina Alorda en el paper d'Esther) també l'han representada. El 1977 va guanyar el premi Ignasi Iglésias per ser considerat el text teatral més significatiu dels últims quaranta anys.

EL PAPER DE RICARD SALVAT

Sense cap mena de dubte podem afirmar que Ricard Salvat va ser el gran divulgador de l'obra d'Espriu. No tan sols la divulgà i la donà a conèixer als escenaris catalans sinó també a altres indrets. El mateix Espriu amb aquestes paraules ho reconeixia: "Hi ha una dona i dos homes que, a través d'aquest vehicle [es refereix a la cançó] i d'altres formes d'expressió, m'han fet un favor immens, impagable: al·ludeixo, és clar, a Maria Aurèlia Capmany, a Ricard Salvat i a Raimon. Aquests magnífics i generosos amics han atansat al públic la meua obra, que sense ells no li hauria arribat." ⁵

El 1960, amb Maria Aurèlia Capmany, va crear l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual que escenificà *Primera història d'Esther* (27 de setembre de 1962, Teatre Romea de Barcelona) i *Ronda de mort a Sinera* (1 d'octubre de 1965, Teatre Romea de Barcelona). Salvat també fou el responsable dels muntatges de *La pell de brau* (30 de novembre de 1960, Coliseum de Barcelona), *Antígona* (11 de novembre de 1963, Coliseum de Barcelona) i *Gent de Sinera*, a partir del *Llibre de Sinera* (11 de novembre de 1963, Coliseum de Barcelona). De tots aquests espectacles,

sobresurt per la fama que va adquirir *Ronda de mort a Sinera*. A partir de textos diversos (poemes i narracions), hi trobam condensades totes les obsessions i tots els mites del poeta. Fou representat a Madrid, París i Venècia, entre altres indrets. Fins i tot, una empresa discogràfica va convertir en disc aquest espectacle. El 1966, la revista *Primer Acto* va incloure una traducció al castellà d'aquest muntatge feta pel mateix Salvat, un Salvat que un any abans havia traduït al castellà i publicat a la mateixa publicació *Antígona*. Ricard Salvat en dirigí una nova versió el 2002 al Teatre Lliure de Barcelona.

ALTRES MUNTATGES

El Centre Excursionista de Catalunya, amb motiu del seu centenari, li encarregà a Salvador Espriu un text i és així com va néixer *D'una vella i encerclada terra*. Aquest homenatge musical als

Països Catalans fou musicat per Nani Valls i es va estrenar al Palau de la Música Catalana el 29 d'octubre de 1979. Aprofita el recorregut que un personatge, Rodamón, fa per la Cort de Barcelona, Montpeller, les Illes Balears (hi inclou un poema de Bartomeu Rosselló-Pòrcel i un de Marià Villangómez), el País Valencià i l'Alguer, entre altres llocs, per demostrar-nos l'estima que professa al seu país. Per altra part, són diverses les dramatitzacions que han sorgit a partir de textos poètics i narratius seus, una de les quals és la titulada *El jardí dels cinc arbres*. Estrenada al Teatre Nacional de Catalunya el 2009 sota la direcció de Joan Ollé, també es va escenificar al Teatre Principal de Palma.

Vilatans, patricis de Sinera: som a les acaballes de la faula... ⁶ ■

³ Salvador Espriu (1990): *Primera història d'Esther, dins Obres completes* (volum V. Teatre). Edició a cura de Francesc Vallverdú (Barcelona, Edicions 62), pàg. 79-80.

⁴ Agustí Pons (2013): *Esriu transparent* (Barcelona, Proa), pàg. 275.

⁵ Ibid., pàg. 525.

⁶ Salvador Espriu (1990): *Primera història d'Esther, dins Obres completes* (volum V. Teatre). Edició a cura de Francesc Vallverdú (Barcelona, Edicions 62), pàg. 136.